

GIORGIO PRESSBURGER A SZEGEDI EGYETEMEN

PÁL JÓZSEF

Kürtösi Katalinnal való több évtizedes baráti és szakmai kapcsolatomban együtt írt és szerkesztett, jobbra idegen nyelvű kötetekben, hallgatók közös képzésében, konferenciaszervezésben és számos más területen testet öltött. Ezek közül egyet szeretnék a tiszteletére szánt kötetben bemutatni. Annál inkább, mert a témáról ő maga is beszélt egy triezsti irodalomról tartott konferencián (Szegedi Akadémiai Bizottság, 2017. május 30), majd rövid tanulmányt írt Giorgio Pressburger dramaturgiai kurzusáról, ahol neki fontos szerep jutott. Ebben szuggesztíven és pontosan érzékeltette az előadások és szemináriumok szellemi atmoszféráját, az átlagos egyetemi órákhoz képesti jelentős különbségét. S közzétett hallgató értékeléseket. Én elsősorban néhány, az előadásokon felvetett témára hívnám fel a figyelmet, így mintha az enyém az övével egy „négykezes” emlékezés egyik fele lenne.

Ezredforduló. Korábbi ismeretségünket követően a budapesti olasz intézet élére való kinevezése (1998) után Giorgio Pressburgerrel szoros munka és baráti kapcsolatba kerültünk. Ennek hivatalos jellege is volt, hiszen ekkor a kulturális örökség minisztériuma helyettes államtitkáráként éppen a nemzetközi kulturális és a hazai művészeti kapcsolatokat felügyeltem. Máris megakaszt a „hivatalos” szó: semmi sem állt távolabb Giorgio Pressburgertől, mint a „külgügyér diplomataság”. Nem volt benne semmi jele a

hivatalosságnak, tekintélyét sohasem a természetszerűleg birtokolt döntési pozícióra alapozta, sokkal inkább bölcsességére, kiváló minőség-érzékére, empátiájára. És nagyvonalúságára.

A szegedi meghívásnak, hogy kapcsolódjon be az olasz és az összehasonlító irodalomtudományi tanszék munkájába, azonnal és lelkesen eleget tett. Díjazás nélkül tanított, sőt esetenként anyagi áldozatot vállalt, hogy bekapcsolódjon a szegedi drámaelméleti képzésbe. Általában saját gépkocsiján utazott. Egyszer, amikor erre nem volt módja, vonattal érkezett a kurzust záró hallgatói vizsgaelőadására. A tanítványok által egymás után színre vitt jelenetek a vártnál jóval hosszabb ideig tartottak. Ő nem akart egyikről sem lemaradni, s az utolsó budapesti vonat indulására hivatkozva korábban elmenni, nem akarta egyik hallgatóját sem megsérteni a távozásával, jelen nem léteivel. Végig nézett és értékelt minden produkciót. Végül csak a éjjeli postavonattal tudott Budapestre utazni, hogy hat órányi viszontagságos vonatozás után reggel intézeti kötelességének eleget tudjon tenni. A másik, önálló tanulói munkát számon kérő feladatát, vagyis egy önálló opus megírását, szintén nagyon komolyan vette, ezeket is nagy empátiával és részletekbe menően értékelte. A szegedi egyetem senator honoris causa címmel jutalmazta őt 2004-ben.

Az olasz nyelven tartott és magyarra fordított előadásait, vagyis a tizenkét *alkalom* szövegének leírását kétnyelvű kötetben jelentettük meg: *Corso di scienza drammaturgica. Conversazioni sulla drammaturgia – A dráma tudománya. Előadások a drámaírás művészetéről*.¹ Az egyes fejezetek hasonló szemlélet szerint épültek fel. Általános tudásra vonatkozó reflexiókkal kezdte, amelybe a (dráma)történet és –elmélet igen széles körét, az antik görögtől máig vont be egy-egy eszme, gondolat kapcsán. Mindig volt a történetből és elméletből levonható *didaktikus* rész, vagyis mások tapasztalatát hogyan lehet alkotói gyakorlattá tenni, illetve egy *vallomásos* rész is, amikor saját reflexióit, érzelmeit közölte a konkrét drámai helyzettel, problémával kapcsolatban.

Az előadó az első alkalommal a továbbiakra vonatkozó feladatként hat fő terület bemutatását, hallgatókkal közösen végbemenő elemzését jelölte meg. Először is mi a szöveg és a színház viszonya, mik az általa gyakran történeti vonatkozások felelevenítésével magyarázott alapfogalmak (pl. párbeszéd), vagyis mit „jelent szavakkal színházat írni”. Majd arról kíván beszélni, mit jelenthet a színpadon a szöveg és a zene

¹ Giorgio Pressburger, *Corso di scienza drammaturgica. Conversazioni sulla drammaturgia – A dráma tudománya. Előadások a drámaírás művészetéről*, ford. Mariarosaria Sciglitano (Szegedi Tudományegyetem, 2000).

viszonya, e második fejezet három tárgyalandó területe: színház, amelyben van szó és zene, ahol egyik vagy másik, vagy egyik sincs, illetve az olyan színház, amiben lehet mindkettő, de egyik sincs megírva. A zene mint *sister art*, pontosabban az opera mint összművészeti alkotás különösen fontos helyet foglal el. Maga a műfaj az nyugati kultúra egyik legnagyobb alkotása, Mozart – da Ponte *Don Giovannija* pedig a legnagyobb mű. Az elméleti szempontból is tárgyalt klasszikus opera mellett Pressburger alaposan elemezte a Singspielt és az operettet is.

Az ötödik blokk a színház széles értelemben vett *helyére* vonatkozik: Pressburger olyan módon kívánta ezt tárgyalni, hogy az ne csak az épületre vagy szabad térre vonatkozzon (mint hagyományosan tekintették), hanem az ún. mechanikus eszközökre, mint a televízió, rádió, hanglezem is. Végül a tanultak kreatív alkalmazását várta el a hallgatóktól, jellemző módon *pluralis maiestatis!* használva, hogy „maguktól írjunk valamit, vagy hozzunk létre valami színházi eseményt.” (*A dráma tudománya*, 152-153) Néhány perccel később még bátrabb és bátorítóbb kijelentést tett: „A célom az, hogy ha van maguk között egy Molière vagy egy Shakespeare, az felfedezze magában, ami benne rejlik.” De ha valaki a színházi hagyományt felhasználva kívánja magát kifejezni, annak tudnia kell, hogy kétezer éves civilizációnk mit hozott létre abban a műfajban, amit színháznak nevezünk.

A színház a világ minden részén létezik, de nem derült még ki, hogy az előadás alatt az agy melyik része aktivizálódik. Funkciója az emberi együttlét nagy kérdéseivel való foglalkozás, a róluk szóló vita. A dramaturgia legnehezebben megvalósítható eleme a *dialogos*, a szavakon keresztül létrehozott kapcsolat. Ez kettős irányú: egyrészt a szerző szereplőit a maguk módján szólaltatja meg, másrészt minden hangon keresztül ő beszél közönségével. A *dialógusban* való gondolkodás lényege annak tudatban tartása, hogy az Én mellett van Másik: „...erkölcsi erő és képzelőerő kell ahhoz, hogy tudassam önmagammal, hogy létezik valaki más is rajtam kívül... Ki vagyok Én és ki vagy Te ... mit akarok mondani neked, aki nem én vagyok” (*A dráma tudománya*, 158). Ha az író, elsősorban a drámaíró el tud képzelni egy személyt és ebből el tud vonatkoztatni egy személyiséget, akkor képes lehet arra, hogy túllépjen a maga Énjén, átköltözzön a másikba, aki a nézők előtt áll. Ezen alapszik a színház. A jungi pszichológia tipológiája szerint az egyik szerző (például Lope de Vega) a világ fontos szereplőjének képzelve magát saját belső világába merül, s újat keres, a másik a világtól várja személyisége kifejezését, a különböző szituációkhoz alkalmazkodik, nem keresi az újat (Corneille). „Amikor olvastam, azt gondoltam, Jung itt rólam beszél.” (*A dráma tudománya*, 157). Az egyik

vagy másik csoporthoz tartozás nem jelent egyben művészi minőséget is.

A színháznak az emberi lét és nyelvi ösztön ilyen mély rétegére való alapozása számos elvi és gyakorlati következménnyel jár. A vallással, a rítussal való kapcsolatának példáuliként elsősorban az antik görög és a gyilkosságot, csonkítást nyílt színen is ábrázoló római előadások szolgálnak. Az örökölt nyelvi ösztön az éhség, az alvás és a szexualitás iránti vágyhoz hasonló. Az én és te *drámai* viszonyának nyelvi szempontú elemzése többször visszatért az előadások során. A nem anyanyelvükön lett jelentős írók (mint ő maga vagy H. Pinter, Stoppard, Nabokov, Beckett, stb.) mellett viszonylag részletesen szólt a nyelviség apropóján a Triesztben (Pressburger választott városában) hosszabb ideig élt James Joyce 14 különböző nyelvből vett szavakból álló *Ulysses*ről és *Finnegan* 42 nyelven ábrázolt ébredéséről.

Ebben a perspektívában különösen figyelemre méltó az előadó maximális nyitottsága a nyelvet nélkülöző színház iránt. A hetedik alkalommal elején, majd később is, összefoglalta, milyen színpadi tevékenységek értendők e fejezet alatt: pantomim, tánc (keleti népeké is), vizuális színház, Beckett, Handke, Pina Bausch.

Az előadások során számos alkalommal elemezte, illetve utalásszerűen bevonta a tárgyalt témába az általa előszeretettel művelt rádiós színházat és a filmet. A kor filozófiai és nyelvelméleti irányait is kitűnően ismerte, s röviden bemutatta Georg Steinert, Hans-Georg Gadamert (személyes találkozásukra is utalt), Noam Chomskyt, Steven Pinkert, Jacques Derridát és másokat. Témájához szorosan ragaszkodva, mégis széles panorámájába illesztve mutatta fel a hallgatónak az ezredforduló szellemi állapotát és törekvéseit.

A mélyen átélt és lelkében mély nyomot hagyó *alkalmak* egyik utolsó óráján, bár akarta folytatni e munkát, végső – és tegyük hozzá: bölcs – üzenetet akart hagyni a fiataloknak: „szerintem ... a színház, film, stb. nélkül fog még működni az ember a földön, de nem lehet tudni, hogy milyen emberi lényről lesz szó, amikor ezek a dolgok már nem lesznek. Fogalmunk sem lehet arról, hogy milyen változáson fog keresztülmenni az emberiség a következő néhány évben és évtizedben, mikor a tudomány már olyan dolgokat tud előteremteni, hogy újfajta lények születnek. Hogy mi lesz a színházból, mi lesz a filmből, mi lesz a művészetből, azt nem lehet tudni, de ebben a 3000 évben, mélyen meg vagyok győződve arról, hogy ez a dolog, amit úgy hívunk, hogy művészet és a tudomány, ez vitte az emberiséget a maga útján, és nem a hatalom.” (A *dráma tudománya*, 285)

2013. A tizedik *alkalommal* Pressburger viszonylag részletesen beszélt az 1910-ben,

23 évesen öngyilkosságot elkövető zseniális goriziai filozófusról, Carlo Michelstaedterről (*A dráma tudománya*, 271-272). Korábban írt műve (*La coscienza sensibile*),² illetve az előadások során említett 13 évvel azelőtti írása alapján a következő évben filmet akart készíteni (Claudio Magris *Egy másik tenger* című regényére is utalva) a kétféle embertípusról: a hazugság nélküli, önmagához hű, őszinte, illetve, vele szemben a másik, a személyiségét eltorzító ember ellentétéről. Azt is említette, szándékában áll magyarul is kiadatni a sok nyelven már ismert *La persuasione e la rettoricát*. Az ígéret beteljesítésére 13 évet kellett várni. *A meggyőződés és a retorikát*, Ördögh Éva fordításában, 2013-ban a szegedi egyetem olasz tanszéke szakmai előkészítése után a Medicina kiadó jelentette meg.³ A magyar kiadás előszavát ő írta: az *Egy húszéves filozófus belép a történelembe* zárómondata „A felelős gondolkodás nem halt meg”. (Il pensiero responsabile non è morto.)

2017. Epilógus: Az utrechti és a szegedi tudományegyetem a budapesti olasz kulturális intézet együttműködésével 2017. május 29-30-án konferenciát szervezett „Magyarország és Olaszország között. Tisztelet Giorgio Pressburgernek és Claudio Magrisnak” címmel. A szegedi a tizedik volt az olasz zsidó irodalomról szólók közül (International Conferences on Jewish Italian literature, ICOJIL), amelyre a főszereplőt is meghívtuk. A róla szóló tudományos értekezleten betegsége miatt már nem tudott részt venni. (Kürtösi Katalin ezen a konferencián számolt be a Pressburger-órakról.) Idézem két nekem címzett, de minden résztvevőnek szóló levelét:

2017. május 21. (vasárnap) 20.06

Kedves József

köszönöm az emailt és a meghívást, nem tudod elképzelni mennyire örülünk neki és mennyire meg vagyunk tisztelve. A program nagyszerű, egész életemben emlékezni fogok rá, és visszagondolok a *honoris causa* cím kapcsán rendezett ünneplésre. Meg kell mondanom, mind én, mind Viviana⁴ orvosi kezelés alatt leszünk azokon a napokon és semmiképpen sem tudunk egy ilyen hosszú utazásra vállalkozni sem autóval, sem repülőgéppel. Sajnos, így állnak a dolgok és nem kibúvóról van szó. Reméljük, hamar

² Giorgio Pressburger, *La coscienza sensibile* (Rizzoli, 1997).

³ Carlo Michelstaedter, *A meggyőződés és a retorika*, ford. Ördögh Éva (Budapest: Medicina Könyvkiadó, 2013).

⁴ [Viviana de Grisogono, 1947-2018, G.P. felesége, Claudio Magris unokatestvére – P.J.]

túlleszünk rajta. Kérlek, köszöntsd nevemben barátainkat, az intézmények képviselőit és mondd el, hogyan állnak a dolgok. Ismét mindent köszönök neked, testvéri ölelésemet küldöm neked és szívélyes üdvözetemet a feleségednek és Bernardellinek⁵.

Giorgio Pressburger

2017. május 28. (vasárnap) 17.12.

Kedves József,

rendkívüli módon bánt, hogy nem tudok részt venni az engem közelről érintő eseményen, forró üdvözetemet és köszönetemet küldöm a szegedi és budapesti szervezőknek és résztvevőknek. Emlékezetemben őrzöm és mindig szeretettel gondolok a veletek töltött napokra, igaz és hű barátok, vissza fogok térni, hogy láthassam a kedves helyeket, mielőtt egészségi állapotom ezt lehetővé teszi.

Addig is arra kérlek, ti is őrizzétek meg az emlékemet, és ne szűnjék meg az a meleg szeretet, amelyet mindig kifejeztetek irányomban, s amit én érzek irántatok.

Cari saluti, Giorgio Pressburger

HIVATKOZOTT MŰVEK

Michelstaedter, Carlo. *A meggyőződés és a retorika*. Fordította Ördögh Éva. Budapest: Medicina Könyvkiadó, 2013.

Pressburger, Giorgio. *Corso di scienza drammaturgica. Conversazioni sulla drammaturgia – A dráma tudománya. Előadások a drámaírás művészetéről*. Fordította Mariarosaria Sciglitano. Szegedi Tudományegyetem, 2000.

Pressburger, Giorgio. *La coscienza sensibile*. Rizzoli, 1997.

⁵ [Ezio Bernardelli, olasz lektor – P.J.]